

LBRIS

We know

books

Colecția Sinteze de pedagogie

Ion ALBULESCU

ÎNVĂȚAREA , AUTONOMĂ

București, 2025

CUPRINS

<i>Cuvânt-înainte</i>	7
I. UN IMPERATIV AL EDUCAȚIEI MODERNE:	
AUTONOMIA ÎN ÎNVĂȚARE	13
I.1. Semnificații conceptuale.....	13
I.2. A ști să înveți.....	29
I.3. Învățarea autonomă și metacogniția.....	33
I.4. Împuternicirea și implicarea elevilor.....	39
I.5. Mentalitatea de creștere.....	56
II. DIMENSIUNI ALE AUTONOMIEI ÎN ÎNVĂȚARE	61
II.1. Autodeterminarea.....	61
II.2. Autodirecționarea.....	69
II.3. Autocontrolul.....	77
II.4. Autoreglarea.....	80
III. ADAPTAREA CURRICULARĂ ÎN SPRIJINUL	
ÎNVĂȚĂRII AUTOŢOME	91
III.1. Diferențierea și personalizarea în procesul de instruire.....	91
III.2. Valorificarea potențialului fiecărui elev.....	105
III.3. Flexibilizarea curriculumului.....	113
III.4. Adaptarea resurselor și a mediului de învățare.....	121
III.5. Selectarea strategiilor de instruire.....	129

IV. PROMOVAREA ÎNVĂȚĂRII AUTONOME	
PRIN UTILIZAREA NOILOR TEHNOLOGII	135
IV.1. Utilizarea mijloacelor tehnologice	
în procesul de instruire	135
IV.2. Mediile virtuale de învățare.....	142
IV.3. Personalizarea instruirii facilitată de tehnologie.....	145
V. ROLUL PROFESORILOR ÎN REALIZAREA ÎNVĂȚĂRII	
AUTONOME A ELEVILOR	153
V.1. Stilul de predare al profesorului	153
V.2. Rutină și stereotipie vs flexibilitate și	
creativitate în predare	156
V.3. Profesorul facilitator	163
V.4. Autonomia profesorului	167
V.5. Credințele de autoeficacitate	174
Bibliografie	181

I.

UN IMPERATIV AL EDUCAȚIEI MODERNE:
AUTONOMIA ÎN ÎNVĂȚARE

I.1. SEMNIFICAȚII CONCEPTUALE

Societatea modernă are nevoie de cetățeni implicați, capabili să ia decizii bazate pe înțelegere, să acționeze creativ și independent. Autonomia, ca abilitate socială extrem de utilă, reprezintă independența individului în cadrul relațiilor interpersonale. Ea se dobândește treptat, în timp și cu ritmuri variabile de la un individ la altul, pe parcursul procesului de învățare. În sens general, autonomia înseamnă libertate și dreptul individului la autoguvernare. În educație, ea este asociată cu o anumită formă de libertate, care poate caracteriza procesul de învățare și relația profesor-elev.

Starea de autonomie crește sentimentul de libertate al oamenilor privind implementarea de practici într-un mod care este congruent cu propriile valori și credințe. Atunci când autonomia percepută este zădărnicită, există posibilitatea ca oamenii să se simtă amenințați, să devină defensivi și să se retragă din activități, ca mijloc de autoapărare (Skinner & Edge, 2002). Astfel, autonomia în domeniul educației este legată, printre altele, de noțiunile de participare la luarea deciziilor în clasă, reflecție, negociere, alegere, independență, autoevaluare și cooperare. Putem spune

că cineva este autonom dacă a dobândit strategiile și cunoștințele necesare pentru a-și asuma singur cel puțin o parte din învățare, dar și suficientă voință și încredere în sine pentru a reuși să le implementeze. Autonomia este privită ca fiind o condiție pentru succesul academic, iar apoi pentru o bună adaptare la schimbările din viața personală, profesională și socială. Implementarea sa trebuie deci să constituie o preocupare majoră pentru fiecare profesor (Fréger, 2014). Să fii autonom înseamnă să îți gestionezi propria activitate de învățare, să îți poți stabili obiective și să îți alegi resursele necesare și strategiile optime de acțiune. Așadar, este de înțeles de ce observăm la persoanele autonome o curiozitate epistemică mai mare, că vor să înțeleagă, să știe și să facă mai bine.

Conceptul *autonomia elevului* a fost lansat în 1981 de către Henri Holec, care îl descrie ca fiind abilitatea de a prelua controlul asupra propriei învățări. De atunci, termenului i-au fost date diverse definiții, în funcție de perspectiva autorului, contextul și nivelul dezbaterii la care s-a ajuns. Autonomia a fost considerată ca fiind o trăsătură umană personală, ca o măsură politică sau ca o mișcare educațională. Această diversitate de abordări se datorează faptului că ea este văzută în educație fie ca un mijloc, fie ca un scop, fie ca ambele. Astfel, termenul de autonomie a ajuns să fie folosit în cel puțin cinci moduri (Benson & Voller, 1997):

1. pentru situațiile în care cursanții studiază în întregime pe cont propriu;
2. pentru un set de abilități care pot fi învățate și aplicate în învățarea autodirijată;
3. pentru o capacitate înăscută care este suprimată de educația instituțională;
4. pentru exercitarea responsabilității elevilor față de propria învățare;
5. pentru dreptul cursanților de a determina direcția propriei învățări.

În literatura de specialitate, termenul *autonomie în învățare* este utilizat într-o multitudine de semnificații, care se referă atât la descrierea situațiilor

și strategiilor de învățare, cât și la dezvoltarea deprinderilor de învățate și chiar la drepturile celui care învață. Așadar, ea poate fi interpretată în mai multe moduri, în mai multe contexte semantice. Totuși, într-o abordare mai generală, autonomia în învățare se referă, așa cum a precizat D. Nunan (1997, p. 192), la capacitatea individului de „a exercita controlul asupra propriei învățări”, un astfel de control însemnând că elevul dovedește:

1. capacitatea de a determina orientarea activității de învățare, adică definirea sau alegerea scopului general;
2. implicarea activă în organizarea învățării, adică alegerea scopurilor intermediare;
3. libertatea de a lua decizii, de a alege resursele și strategiile prin care își poate realiza sarcinile de învățare (alegerea mijloacelor de realizare a scopurilor).

Ulterior, mulți alți autori au considerat că autonomia elevului în învățare nu este altceva decât capacitatea lui de a prelua controlul asupra propriei învățări (Andriani et al., 2018; Genc, 2015). Pentru a putea fi considerați autonomi, elevii trebuie să își stabilească obiectivele de învățare, să definească conținutul care trebuie abordat și progresul pe care doresc să îl realizeze. Apoi, ei trebuie să selecteze metodele și tehnicile care vor fi utilizate, să monitorizeze procedura de achiziție și să evalueze ceea ce s-a dobândit.

Autonomia în învățare se referă la capacitatea elevului de a-și îmbogăți cunoștințele și de a-și dezvolta abilitățile fără a apela la ajutorul altora, ceea ce conduce la formarea spiritului de independență și de inițiativă. *Autonomia* se află în strânsă relație cu termenii de *libertate*, *autoritate*, *identitate* și *responsabilitate*. Așa cum a arătat H. Holec (1981), primul pas spre autonomie este acceptarea responsabilității pentru propria învățare. Un alt aspect esențial pentru dezvoltarea autonomiei este deținerea libertății personale (Trebbi, 2008).

Obținerea autonomiei în învățare nu este posibilă decât prin cultivarea abilității de a fi responsabil de propria învățare, o abilitate care nu înseamnă nici autoinstruire și nici învățare fără profesor, ci un fel de *autonomy*

supportive teaching, o predare autonom-asistată, în care profesorul sprijină dezvoltarea independentă a elevului. Într-un studiu, J. Flynn (2015) descrie elevul autonom ca fiind acela care rezolvă probleme sau dezvoltă idei noi cu o îndrumare externă minimă. Așadar, autonomia elevului va crește doar în condițiile reducerii controlului profesorului și a rolului acestuia de a fixa reperele producerii învățării. Ideea de bază este că, dacă le vom oferi elevilor libertatea de a-și asuma responsabilitatea pentru propria învățare, inclusiv ceea ce învață și modul în care învață, implicarea lor în realizarea procesului va crește.

Diversele abordări definesc autonomia în învățare în sensul de responsabilitate a elevilor pentru rezultatele lor. Elevii care își asumă responsabilitatea pentru propria învățare joacă un rol activ în realizarea ei și în evaluarea progresului (Choi & Lee, 2020). Conform acestei viziuni, elevul nu mai este considerat drept un individ pasiv și docil, care respectă întocmai un anumit program de pregătire propus de profesor. Dimpotrivă, lui îi revine un rol activ în a lua, de unul singur sau în cooperare cu profesorul și/ sau alți colegi, decizii majore în ceea ce privește învățarea. Așadar, învățarea autonomă este proprie elevilor care reușesc să fie responsabili pentru ei înșiși. În sala de clasă, ea presupune o schimbare a relației dintre elevi și profesori, aceștia din urmă devenind mai degrabă resurse utile de susținere și de îndrumare decât autorități de decizie, dirijare și impunere.

Autonomia înseamnă că elevii au o percepție acurată a rolului pe care îl au în propriul proces de învățare, de exemplu, în a înțelege care le sunt nevoile și a-și stabili obiectivele. O parte importantă a desfășurării procesului implică cunoașterea și implementarea unor strategii specifice care îi pot ajuta să învețe eficient. Prin urmare, ei pot să decidă într-o măsură semnificativă ce ar trebui să învețe, când și cum, având totuși sprijinul profesorului (Hockings et al., 2018). Elevii care învață în mod autonom au nevoie inclusiv de sprijinul și de evaluarea colegilor. Putem fi tentați să credem că elevii autonomi se raportează la propriile capacități, în timp ce elevii heteronomi caută frecvent să se raporteze la o autoritate externă. Dar

munca autonomă nu este exclusiv individuală: în anumite condiții, grupul de elevi poate sprijini dezvoltarea autonomiei individuale. Din această perspectivă socială, autonomia elevilor poate fi definită ca un „proces situat într-un context și într-un sistem de interacțiuni care îi permite elevului să-și organizeze munca și să mobilizeze resurse interne sau externe pentru a realiza o sarcină dată” (Gueudet & Lebaud, 2019, p. 5). Evaluarea continuă de la egal la egal le permite să își mențină autovalidarea care, la rândul ei, le construiește stima de sine și încrederea în sine, toate acestea conducând la un sentiment de bunăstare mentală și emoțională.

Pentru ca elevii să fie autonomi, ei trebuie echipați cu o serie de abilități care să îi ajute să-și asume inițiativa și responsabilitatea pentru propria învățare. Iată câteva dintre elementele-cheie ale învățării autonome:

1. Elevii își pot identifica și stabili propriile obiective de învățare.
2. Elevii își planifică și își desfășoară activitățile de învățare.
3. Elevii sunt capabili să reflecteze asupra învățării lor și să-și evalueze progresul.
4. Elevii înțeleg scopul învățării.
5. Elevii își înțeleg propriile procese de învățare.
6. Elevii pot aplica o serie de strategii de învățare, în contexte diferite.

Profesorii pot ajuta elevii să-și dezvolte astfel de abilități sau dimpotrivă, le pot indica fiecare pas pe care trebuie să-l facă pentru a atinge un obiectiv, cum și când trebuie să-l facă.

În teoria autodeterminării, elaborată de E.L. Deci și R.M. Ryan (2000, 2002), autonomia este definită ca fiind exprimarea autentică a sinelui, altfel spus, o persoană este autonomă în învățare dacă se află în situația de a acționa în acord cu emoțiile, dorințele și nevoile sale de formare și dezvoltare. Este vorba despre a trăi sentimentul de alegere și de manifestare liberă a voinței privind comportamentul manifestat. Și atunci, elevii autonomi se vor simți ca fiind inițiatorii propriilor acțiuni, în consonanță cu interesele și valorile lor. E.L. Deci și R.M. Ryan au susținut că persoanele care se simt autonome iau decizii mai bune.

Cercetările au confirmat faptul că posibilitatea de a face alegeri le stimulează elevilor curiozitatea și motivația de a învăța (McCombs & Miller, 2007). Sprijinirea autonomiei copiilor presupune, de asemenea, crearea unui mediu mai bun în sala de clasă. Pe măsură ce devin tot mai autonomi, copiii manifestă o disponibilitate mai mare de a exersa noi abilități, de a răspunde diferitelor provocări și de a fi mai flexibili atât în gândire, cât și în atitudini și comportamente, ceea ce favorizează o dezvoltare armonioasă a personalității. Dacă oferim oportunități de explorare și sprijin în valorificarea acestei disponibilități, încurajăm curiozitatea epistemică și ne asigurăm că elevii se implică într-o varietate de experiențe formative care, în fond, contribuie la creșterea nivelului de autonomie. Totodată, oportunitățile de dezvoltare a autonomiei sunt importante pentru formarea identității personale, pentru formarea unei stime de sine pozitive, pentru antrenarea rezilienței în fața posibilelor nereușite.

Conceptul de *autonomie* a elevului a devenit, în ultimele două decenii, foarte frecvent invocat în domeniul educației școlare. D. Palfreyman și R.C. Smiths (2003) au pledat în favoarea autonomiei elevilor, care se dovedește a avea o eficiență crescută față de alte tipuri de abordări, eficiență pusă îndeosebi pe seama faptului că elevii preiau controlul asupra propriei învățări pentru a profita la maximum de resursele disponibile. Ea îi permite elevului să-și personalizeze programul de învățare în funcție de capacitățile academice de care dispune și de interesele personale, monitorizându-și propriile realizări, conform cerințelor curriculare.

Autonomia elevului este un construct complex, care include dimensiuni politice, psihologice și pedagogice (Benson, 1996, 2013; Reinders, 2011). La nivel practic, pentru cultivarea autonomiei este necesar ca elevii să-și dezvolte un set de abilități care să le permită să-și orienteze și să-și controleze propria învățare. Ei nu au în mod natural astfel de abilități și, dacă nu le sunt dezvoltate, niciun fel de resurse nu le va stimula capacitatea de implicare activă și de alegere conștientă.

P. Benson (1996) distinge trei perspective de abordare a autonomiei elevului:

1. **Perspectiva tehnică**, în care se pune accentul pe abilitățile sau pe strategiile de învățare nesupravegheată (metacognitive, cognitive, sociale etc.).
2. **Perspectiva psihologică**, în care se subliniază atitudini și abilități cognitive care îi permit elevului să-și asume responsabilitatea pentru propria învățare.
3. **Perspectiva politică**, în care se pune accentul pe împuternicirea sau emanciparea elevilor, prin a le oferi controlul asupra propriei învățări.

În exercitarea autonomiei, elevii învață în ritmul propriu și decid cu privire la strategiile utilizate. Autonomia lor prezintă o serie de caracteristici, datorită cărora se îndepărtează de practicile care promovează dependența față de profesor:

1. Își dezvoltă abilități-cheie transferabile (de exemplu, referitoare la managementul timpului sau la utilizarea tehnologiilor) și învață cum să învețe.
2. Își gestionează activ învățarea (căutarea oportunităților de învățare și utilizarea strategiilor de învățare adecvate).
3. Își stabilesc obiective de învățare, reflectează asupra rezultatelor și își evaluează progresul.

În plus, exercitarea autonomiei a fost mereu descrisă ca un proces care le permite elevilor să-și recunoască și să-și evalueze propriile nevoi, să aleagă calea de urmat și să aplice propriile stiluri de învățare, toate acestea conducând, în cele din urmă, la gestionarea eficientă a învățării. Învățând autonom, elevii își selectează propriile obiective și strategii, spre deosebire de alte modalități de realizare a învățării, în cazul cărora nu pot alege ce cunoștințe doresc să dobândească sau scopul pentru care doresc să o facă, deoarece multe dintre coordonatele producerii învățării le sunt impuse

din exterior. În acest fel, fiecare elev va avea posibilitatea alegerii, pe baza intereselor și abilităților sale.

Odată stabilite obiectivele educaționale, elevii vor decide cum să dobândească noile cunoștințe de care sunt interesați și să le internalizeze. Aceasta înseamnă că ei se angajează într-un proces de învățare în care sunt proactivi și motivați să investigheze independent, pentru a dobândi cunoștințe și a-și dezvolta abilitățile. Într-un proces de învățare riguros reglementat, în care atât obiectivele, cât și conținuturile, strategia și ritmul studiului le sunt impuse din exterior, elevii pot întâmpina dificultăți majore. De exemplu, obiectivele urmărite țin de cerințe externe, cum ar fi obținerea notelor (calificativelor) bune, ceea ce poate afecta învățarea în profunzime. Dimpotrivă, atunci când elevii învață ceva în mod autonom, o fac pentru că sunt interesați, iar motivația intrinsecă le este la un nivel superior. De aceea, elevilor le va fi mai ușor să obțină rapid noi cunoștințe și se vor simți mai entuziaști pe tot parcursul procesului de învățare.

Nu de puține ori, în literatura pedagogică se consideră că eficiența procesului de instruire depinde de modul în care elevii se angajează în procesul de învățare. Cercetarea în educație a identificat două abordări generale, pe care elevii le adoptă: (1) învățarea în profunzime și (2) învățarea de suprafață. În învățarea profundă, elevii sunt motivați de o dorință internă de a cunoaște și înțelege mai mult, adeseori depășind ceea ce este cerut de evaluări sau de curriculum. În învățarea de suprafață, ei se concentrează pe obiective externe, cum ar fi obținerea unei anumite note (sau recompense) sau pentru a impresiona pe altcineva. Aceștia tind să facă doar ceea ce li se cere și să se concentreze mai mult pe reproducerea mecanică a conținutului asimilat decât să înțeleagă și să integreze conținutul în propria structură cognitivă (Beattie et al., 2010). Elevii care se angajează în învățarea profundă tind să aibă performanțe mai bune, în timp ce elevii care învață la suprafață tind să fie mai anxioși și să performeze sub capacitatea lor (Owen, 2016).

Un nivel ridicat de autonomie înseamnă rezultate școlare mai bune și o capacitate superioară de organizare, după părăsirea sistemului de învățământ

în perioada adultă, susțin R.M. Ryan și E.L. Deci (2011). Conform teoriei autodeterminării dezvoltată de aceștia, motivația intrinsecă (a face ceva pentru că ți se pare plăcut sau interesant, nu pentru că aștepti o recompensă sau vrei să eviți o sancțiune) și calitatea învățării cresc atunci când copiilor le sunt îndeplinite nevoile de autonomie, competență și conexiune cu alții.

Autonomia este obținută din experiențe și practici care sunt considerate autocontrolate și liber asumate. Practicile și mentalitățile experimentate prin asociere relațională pot să susțină autonomia atunci când sunt considerate ca încurajând deciziile și motivațiile autocontrolate (Reeve, 2009; Ryan & Deci, 2017). La tinerii care învață, sprijinul pentru autonomie a fost relaționat pozitiv cu învățarea autocontrolată, procesarea profundă a datelor, persistența în definirea și îndeplinirea obiectivelor, performanța școlară ridicată și starea de bine (Kins et al., 2009; Kunst et al., 2019). După cum au arătat C.P. Niemiec și R.M. Ryan (2009), în domeniul academic, autonomia soluționează problema motivației intrinseci, care astfel îmbunătățește învățarea și performanța elevilor în sarcinile școlare.

Autonomia se referă la nevoia fiecăruia dintre noi de a ne conduce viața, de a decide ce, când și cum vom face ceva. Copiii o dobândesc atunci când devin liberi să exploreze, să aibă inițiative, să conceapă și să implementeze soluții la problemele pe care le întâmpină. Dezvoltarea autonomiei elevului este văzută ca un proces de învățare în care este sprijinit de profesor în loc să fie direcționat și condus riguros de acesta.

Potrivit lui P. Benson (2013), trei chestiuni trebuie reglementate pentru a se putea dezvolta autonomia elevilor:

1. Mai întâi, preluarea controlului asupra sistemului de management al învățării. Aceasta indică faptul că elevii înțeleg când, unde și cum să învețe în mod eficient.
2. În al doilea rând, fiecare elev are posibilitatea de a alege resursele adecvate pentru realizarea obiectivelor specifice de învățare. Elevii ar putea căuta mai degrabă surse alternative decât să depindă doar de conținutul furnizat de profesor.

3. În cele din urmă, este vorba despre un proces de management cognitiv, ceea ce implică faptul că elevii pot controla aspectele psihologice care determină succesul în învățare, inclusiv convingerile, atitudinile și motivația.

Avantajele promovării autonomiei elevului în învățare sunt numeroase.

Mai jos vom menționa câteva dintre cele mai importante:

1. Îmbunătățește angajamentul și păstrarea în memorie a cunoștințelor dobândite un timp mai îndelungat. Atunci când elevii au controlul asupra propriului proces de învățare, nivelul de satisfacție crește, ceea ce îi încurajează să se simtă mai implicați în activitate. Această autonomie le oferă libertatea de a explora subiecte care contează cu adevărat pentru ei, ceea ce duce la rândul său la o mai bună păstrare a cunoștințelor.
2. Învățarea personalizată. Starea de autonomie le permite elevilor să-și personalizeze experiența de învățare în funcție de stilul și ritmul lor individual. Acest fapt duce la o învățare mai eficientă, deoarece fiecare elev se poate concentra apoi asupra domeniilor specifice care necesită cea mai mare atenție.
3. Performanța și productivitatea sunt crescute. Prin implicarea directă a elevilor în procesul de descoperire și învățare a unor noi cunoștințe, li se stârnește un puternic impuls natural de a excela, ceea ce crește performanța.
4. Dezvoltă abilitățile de învățare pe tot parcursul vieții. Beneficiile autonomiei nu se limitează doar la mediul educațional al școlii, ci se extind și la dezvoltarea unor abilități valoroase în viața personală și profesională ulterioară a elevilor. Aceste abilități pot include autodirecționarea, adaptabilitatea și managementul timpului.

În mediul educațional formal, oportunitățile de învățare sunt create în primul rând de către profesor; altfel spus, în percepția multora, aceasta ar fi sarcina lui prioritară. Dar un profesor restrictiv, care dirijează riguros activitatea sub toate aspectele desfășurării ei, le va oferi puține ocazii